

MÉDIUMOK, TÖRTÉNETEK, HASZNÁLATOK

Különnyomat:

Zvara Edina (2012). Bárány Péter ismeretlen Camp-fordítása, a *Kisded Lélektudomány a' Gyermekek Számára*. In: Pusztai Bertalan (szerk.). *Médiумok, történetek, használatok – Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére* (pp. 64-74). Szeged: Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

© a szerzők, 2012.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© szerkesztők, 2012.

Szegedi Tudományegyetem
Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

Bárány Péter ismeretlen Campe-fordítása, a *Kisded Lélektudomány a' Gyermekek Számára*

„Bátor pedig én ezen munkát későbbben akarám vala közre bocsátani; azért, mert azoknak számára, kik ezen tudományban még járatlanok, Campe kis Lélektudományát Szándekoztam Magyarra fordítani...” – írja Bárány Péter a *Jelenséges Lélek-mény* című díjnyertes pályamunkájában 1790-ben (Gyárfás 1990, 9). „Bárány Úr – a' nyertes Magyar Psychológiának Szerzője, most fordította Campe kleine Seelenlehre für Kinder. Ez a' kis Munka, mintegy bé vezető gyanánt fog lenni a' Lélekről való felsőbb Tudományra.” – ezen rövid kis tudósítás pedig a Hadi és Más Nevezetes Történetek 1791-es számában olvasható („Magyar országról’ 1791, 550). Az irodalomtörténet és a pszichológia kutatói tulajdonképpen ennyit tudhattak e munkáról. A kézirat 2011-ben előkerült a kismartoni Esterházy-kastély könyvtárából.¹ Jelen közleményünkben a téma érdeklődőivel szeretnénk tudatni ezen értékes mű meglétét, s azt röviden bemutatni.

Bárány Péter (1763–1829) 1790-től 1805-ig Széchenyi Ferenc szolgálatában állt, előbb mint titkár, később a családi birtokok tisztartójaként. 1817-től, annak indulásától kezdve a Tudományos Gyűjtemény egyik szerkesztője, ahol gazdasági jellegű írásai is megjelentek. 1820-tól a Szepessy Ignác-féle püspöki birtokok igazgatója, élete végén Újaradon élt (Gyárfás 1986; Gyárfás 1990, 185–187; Kovács 2011; Oloffson 1940, 97–127). Utolsó, ismert levelét Széchenyi Istvánnak írta,² akivel szintén közeli kapcsolatban volt (Széchenyi 1978, 221–222).

Az 1790-es évektől kezdve fontos hivatali tisztségeket töltött be. Széles körű kapcsolatrendszerét főként Széchenyi Ferenc titkáráként volt alkalma kiépíteni. Rendszeres résztvevője volt a nemesi ellenzék és az értelmiségi literátorok Széchenyi pesti lakásán tartott összejöveteleinek, ahol többek között a magyar nyelv jogáról szóló országgyűlési törvényjavaslatot és egy hazai tudós társaság létrehozásának lehetőségeit, valamint annak gyakorlati megvalósítását vitatták meg.

Több műve még életében megjelent, néhány azonban csak az utóbbi évtizedekben került elő, s adta ki Gyárfás Ágnes (Gyárfás 1990, 185–187). A bécsi

1 Lelőhelye: Zimmer III. Kasten C. Regal 1. Jelzete: No. 8094.

2 Lelőhelye: MTA Könyvtára. Jelzete: Ir. Lev. 202/75.

Magyar Kurír 1789. január 9-i számában Görög Demeterék pályázati felhívást tettek közzé egy magyar nyelvű pszichológia megírására, majd ugyanezen év nyaratól induló új lapjukban, a Hadi és Más Nevezetes Történetek június 7-i számában is megerősítik, hogy 1790 májusáig várják a pályaműveket. A pályázati feltételek közé tartozott, hogy a pályamű a lélekről való korabeli tudást tükröző rendszerbe foglalja a különböző lelki folyamatokat, szemléltető példákkal dolgozzon és tiszta magyarsággal legyen írva (Bogár 2002, 545). Bárány Péter kézirata, a *Jelenséges lélek-mény* nyerte el az első díjat. Az első helyezettnek a pályázat kiírói azt is megígérték, hogy művét kiadják. Ez utóbbi sajnos nem valósult meg, mert Bárány nem volt hajlandó azt átírni („Magyar országról” 1792, 293),³ így helyette Pálóczi Horváth Ádám második helyezést kapott munkáját jelentették meg (Pálóczi Horváth 1792).⁴ Az első magyar pszichológia a 20. század végéig ismeretlenül lappangott a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában (Gyárfás 1990, 195),⁵ így hatása nem tudott kibontakozni. A Toldy Ferenc jóvoltából az Akadémiára került kézirat 1990-ben jelent meg először nyomtatásban (Gyárfás 1990, Laczházi 2008, Gyárfás 1987). Bárány Péternek nem ez az egyetlen műve, amelynek ily mostoha sors jutott osztályrészül. Első munkája a *Korvinus Mátyás* volt, amely a cenzúra tiltása miatt a 20. század végéig szintén kéziratban maradt.⁶

Az Esterházy-család könyvtára hungarikumaink gazdag tárháza, melyből sorra kerülnek elő az újabb és újabb unikumok, ismeretlen magyar vonatkozású nyomtatott művek és kéziratok (Zvara 2011, 2012; Vásárhelyi 2007). E bibliotékából bukkant elő 2011-ben Bárány Péter fordítása is, melynek teljes címe: *Kisded Lélektudomány a' Gyermek számára. Campe szerint ki-dolgozá Bárány Péter*.⁷ A kézirat egy teljes munkapéldány, melyen Bárány több javítása is jól látható.

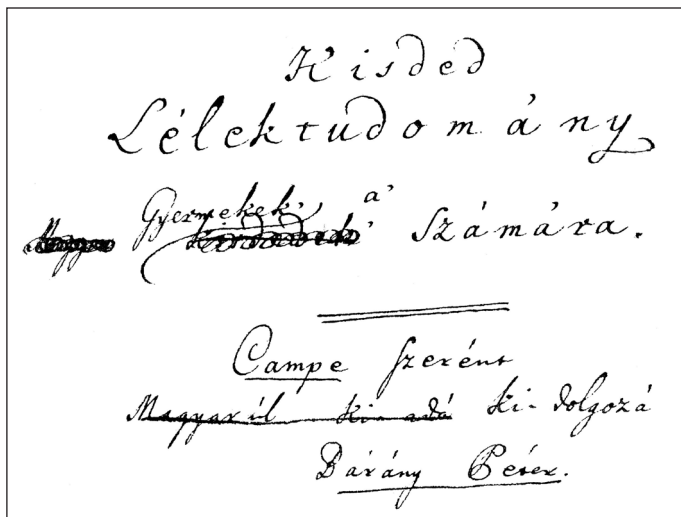
3 Görög Demeterék 1792-ben még mindig várták az átdolgozást: „Nagyon kívánnánk már látni nyomtatásban a' *Lélekről való Tudományt* is, melyet Bárány Úr készített.”

4 Az Esterházy-könyvtárban lévő kézirat címe és a jelmondat (*Magyar Pszichológia. Az-az a' lélekről-való tanítás magyarul*. Symbolum: Arcum intensio frangit, animum vero remissio) arra utal, hogy ez valószínűleg Pálóczi Horvát Ádámnak a Görögök pályázatára kiírt kézirata.

5 Talán a kézirat címe tévesztette meg a kutatókat.

6 A kézirat az OSZK Kézirattárában található. Jelzete: Quart. Hung. 189. Gyárfás Ágnes (szerk.) (1986) *Korvinus Mátyás egy vitéz, nemzeti, szomorúval elegyes vígjáték* 1790-ből Werthes Frigyesztől. Magyarul kidolgozta Bárány Péter. Miskolc: BAZ Megyei Kórház és Rendelőintézet.

7 A címlap szerint Bárány eredetileg ezt adta meg műve címének: *Kisded Lélektudomány a' Magyar kisdedek számára. Campe szerint Magyarul ki-adá Bárány Péter*.

Bárány Péter fordításának címlapja (Kismarton, Esterházy-kastélykönyvtár, Nr. 8094)

A fordítás alapjául szolgáló mű Joachim Heinrich Campe (1746–1818) német reformpedagógus *Kleine Seelenlehre für Kinder* (Hamburg, Carl Ernst Bohn, 1780) (Perrey 2006, 2010)⁸ című munkája. A korban rendkívül népszerű pedagógiai-pszichológiai könyvet (Jahnke 1992) Magyarországon is jól ismerték. Festetics László (1785–1846) nevelője, Péteri Takács József (1767–1821) is felsorolja a nevelésről készített értekezésében. Campe az egyik legfontosabb azon „nevezetes új nevelők” között, akinek munkáit mindenképpen fontosnak tartja használni a gyermeknevelésben (Stohl 2008, 213, 220, 223).

Campe eredeti művét Bárány Péter munkájával összehasonlítva azt mondhatjuk, hogy az nem egyszerűen fordítás, több annál. Bárány szövege nagyrészt híven követi a német pedagógus írását, azonban jó alkalomnak érezhette, hogy saját gondolatait is beleszője a fordításba. (Bárány talán ezért húzta ki a műve címlapján szereplő Magyarul *ki-adá*-t, s javította át később: *ki-dolgozá*-ra.) Több helyen sokkal szemléletesebben, szívesebben adja vissza az eredeti szöveg értelmét, s ezen részekben megmutatkozik Bárány kiváló írói vénája és pedagógus volta. Az ő fordítása ténylegesen egy a gyermekek számára készült könyv. Ezen kívül az eredeti szöveg példáit olyan magyar példákkal helyettesíti, melyek a magyar történelemben és irodalomban való jártasságát is megmutatják.

A német filantróp nagy sikerű műve már a 18. század végén olvasható volt magyar nyelven. Nagy Sámuel (1773?–1810) (Nagy 1994, 1453; Nagy 2008,

8 A 18. század végén, a 19. század elején többször is kiadták, több nyelvre lefordították. Vö.: <http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>. Hozzáférés: 2012. május 2.

88; Debreczeni 2009, 46, 394–399)⁹ is lefordította azt, s 1794-ben meg is jelent *Psychologia Cämpéből* (Campe 1794; Tüskés 2010, 184–186, 862–864) címmel. Nagy Sámuel egyike volt Jean-Jacques Rousseau legkorábbi magyarországi híveinek, népszerűsítőinek. Műve nem véletlenül, névtelenül jelent meg, hiszen fordításának *Az olvasóhoz* című előszavában Rousseau *Emile*-jét idézi. Ezt a művet, „amelyet Goethe a kor új evangéliumának nevezett, s amelyet 1762-ben – néhány héttel megjelenése után – a párizsi parlament megégetésre ítélt s szerzője ellen elfogatási parancsot adott ki” (Szilágyi 1976, 617).

A 18. század végén elkészült egy harmadik Campe-fordítás is. *A Hadi és Más Nevezetes Történetek* értesülése szerint „A Pesti első esztendő s Nevendék Papok’ út mutatójok, T. Beke(!) Úr, *Campének a' Lélekről való Tanításit* (Seelenlehre), fordítja magyarra.” (Magyar ország’ 1989, 276) Benke Mihály (1757 k.–1817) református lelkész, tanár, nevelő (Benke 1994, 194; Thimár 2007, 124–125)¹⁰ munkájáról szól a tudósítás. A fordítás elkészült, amely szintén az Esterházy-gyűjteményben található.¹¹

Joggal merülhetnek fel a kérdések: vajon ismerte-e a három szerző egymást, tudtak-e egymás munkájáról, s ha igen, vajon felhasználták-e egymás művét? Az első kérdésre nem tudjuk a választ, ismeretségükre eddig semmilyen adattal nem rendelkezünk. A három szöveget összevetve annyit bizony kijelenthetünk, hogy a fordítások eltérnek egymástól; már csak azért is, mert Nagy Sándor „a lényegét megtartva, helyenként rövidítve, többé-kevésbé pontosan követi az eredetit,” (Tüskés 2011, 862) Bárány munkája pedig, mint már korábban említettük, annál jóval több. Olykor Nagy Sándor is magyarít, valamint van saját, tehát a német szövegben nem szereplő jegyzete is,¹² ami a témában való olvasottságát mutatja; valamint olykor a magyarra lefordított német szakkifejezés latin megfelelőjét is megadja (Nagy 1792, 21).¹³ Benke Mihály fordítása pedig szinte szó szerinti,

9 Nagy Sámuel orvos, műfordító, a himlő elleni védőoltás elterjesztője, Csokonai és Kazinczy barátja, a felvilágosodás híve. A Martinovics-mozgalom bukása után a jakobinus Abafy Ferencnél keresett pártfogást. A Jénai Mineralógiai Társaság titkára, majd levelező tagja.

10 Nagyenyeden, Jénában és Göttingenben tanult. Hazatérte után Teleki Mihály fiának, Lajosnak volt a nevelője. 1791-től Nagyenyeden bölcseletet tanított. – Révai Mihály Benkét is felvette a tudós társaságra jelölt tagok közé.

11 Címe: *Kis Lélek-tudomány (Psychologia)*. Az előzéklapon lévő megjegyzés szerint „Valamelly Benkő Ferentz, (ha nem hibázom) nevű Deák fordította ezt”. (A tévedés oka a névhasznosság (Benkő/Benke) lehet, valamint az, hogy mindketten Nagyenyeden tanítottak.) Jelzet: No. 9346. Helye: Zimmer III. Kasten C. Regal 2.

12 Például az 'Idea', azaz az eszmét meghatározása és fajtái. Vö.: Nagy Sámuel (ford.) (1792). pp. 22–23.; az orangutánról: uo.: pp. 41–42. (Nagy Sámuel itt megadja ismereteinek forrását is: „Carl. Linnee, Systh. – Ch. Bonnet. Contempl. Ch. XII.”)

13 Például: „Praec.: 'S erre nézve, hogy neveztetik az olyan Világos eszmét? Károly: Zavarosnak (confusa Idea).”

ő egyáltalán nem magyarít. Tekintsünk meg néhány kiemelt szöveghelyet a fordításokból:

Joachim Heinrich Campe: <i>Kleine Seelenlehre für Kinder</i>	Bárány Péter: <i>Kisded Lélektudomány</i>	Nagy Sámuel: <i>Psychologia. Cámpéből</i>	Benke Mihály: <i>Kis Lélek-tudomány</i>
<p><i>Vater:</i> Also zur Sache! – Tretet einmal Alle hierher, wo ihr die Thurmspitze von Wandsbeck sehen könnt. Seht ihr sie? (Zweites Gespräch, 17–18. p.)</p>	<p><i>Nevelő:</i> Fogjunk tehát a' lélekhez! Jertek ide mindnyájan; innét láthattátok Gergelyfi Uramnak kastélyát. Láttátok-é? (Második Beszélgetés, 19. p.)</p>	<p><i>Praec[eptor]:</i> De mennyünk a' dologra – Jöjjetek közelebb hogy a' torony tetejét mindnyájan láthassátok. Láttátok-é? (Második Beszélgetés, 13. p.)</p>	<p><i>Atya:</i> Rajta, fogjunk hát dologhoz! – Jertek, ide mindnyájon, a' hol a' Vandsbekki Toronynak hegyét meg-láthattátok. Láttátoké? (Második Beszélgetés, 23. p.)</p>
<p><i>Vater:</i> Nun, alle zugleich könnt ihr's doch nicht sagen? – Wir müssen losen. Geschwind nenne Jeder, ja, wie die Reihe an ihn kommt, einen der alten persischen Könige, und zwar in der Ordnung, wie sie auf, einander gefolgt sind. Der, auf welchen der letzte, <i>Darius Rodomannus</i>, trist, habe gewonnen. (Sie nannten die Könige, und <i>Darius Rodomannus</i> siel auf Nikolaus.) (Zweites Gespräch, 27. p.)</p>	<p><i>Nevelő:</i> Tsak lassan; hiszem' mindnyájan nem mondhattátok egyszerre! Eresszük a' dolgot szerentsére. Nevezzen kiki egyet a' Magyar Királyok közül, úgy a' mint egy mást követik. A' kinek <i>Vak Béla</i> jutni fog, az legyék nyerttes. (Nevezették a' királyokat, s' <i>Vak Béla</i> Andrisnak jutott.) (Második Beszélgetés, 29. p.)</p>	<p><i>Praec.:</i> Minnyájan tsak nem diktáltátok egyszerre? – Nosza vessünk sorsot mondjon mindenik rendre közülletek, egygyet az Árpád familiájából származott Királyok között, a' kire a' leg-utólsó esik, a' fogja diktálni. (Rendre számlálták a' Királyokat, és III-dik András Károlyra esett.) (Második Beszélgetés, 21. p.)</p>	<p><i>Atya:</i> No, hiszem egyszeribe mindnyájon meg sem mondhattátok! Vessünk sorsot. Hamar nevezzen mindenik, valamint a' rend reá jön, egygyet a' régi Persia Királyok között, és pedig abban a' rendben, a' mint azok egy más után következtek. A' kire az utólsó <i>Darius Hodomannus</i> esik, a' legyen a' nyerttes. (Második Beszélgetés, 29. p.)</p>

<p>Joachim Heinrich Campe: <i>Kleine Seelenlehre für Kinder</i></p>	<p>Bárány Péter: <i>Kisded Lélektudomány</i></p>	<p>Nagy Sámuel: <i>Psychologia. Cámpéből</i></p>	<p>Benke Mihály: <i>Kis Lélek-tudomány</i></p>
<p><i>Johannes:</i> O ja! In dem von unserm Claudius – wie heißt es doch? – ich glaube, der Frühling.</p> <p><i>Vater:</i> Nun, was für eine Phantasie ist denn darin enthalten?</p> <p><i>Johannes:</i> Ja, da stellt er sich ja den Frühling als einem Mann vor, der sich mit Blumengränden bewunden hat, und dem die Nachtigallen auf den Schultern sitzen.</p> <p><i>Vater:</i> Richtig! Denn er kömmt mit seiner Freudenschaar // Heute aus der Morgenröthe Hallen; // Einen Blumenkrantz um Brust und Haar // Und auf seiner Schulter Nachtigallen. (Sechtes Gespräch, 75–76. p.)</p>	<p><i>Jantsi:</i> Óh igenis! A' minap olvastam Báró Ortzí Lórintznek versei között. – hogy-is van tsak? – Ugy gondolom A' szerentse. (Orczy 1789, 167)</p> <p><i>Nevelő:</i> No, mitsoda képzelődés van hát benne?</p> <p><i>Jantsi:</i> Úgy képzeli magában ő a' szerentsét, mint egy embert, a' kinek sok kintse vagyon, s' a' Bétsi bátyákon sétál.</p> <p><i>Nevelő:</i> Jól mondád! Igy van, úgyé? <i>Minap a' Szerentse ki-jött az udvarból, // A' Bétsi Bátyákon sétáltt unalomból, // Hányá veté szemét, tolyongó tsordából // kire háríthatná kintsét tárházából.</i> (Hatodik Beszélgetés, 78. p.)</p>	<p><i>László:</i> Emlékezem én; hogy van Claudiusban – miről van tsak? – a' Tavasról.</p> <p><i>Praec.:</i> Mitsoda képzelődés fordul abban elől.</p> <p><i>László:</i> Úgy képzeli a' Tavaszt, mintha az valóságos Ember vólna, ki virágból font koszorúkkal fel ékesítette magát, 's vállán hordozza az ékessen hangítsáló kis Fülemülét.</p> <p><i>A sok hangzó Musikaszó, körülé egy mást éri // Tán a' Telet a' ki-kelet Triumphusba kiséri. // Hátánn állnak 's hangítsálnak a' gyenge Musikások, // A' kis tzinkek fűrj 's pintyökék fülemülék és mások. // Madarkai, hív mátkái a' piros rósa szálnak, // Sok szép vendég, oh ezek még, tán kertünkben-is szálnak.</i> (Hatodik Beszélgetés, 55–56. p.)</p>	<p>János: Ah! igen, a' mi Klaudiusunkéban; de mégis hogy hívják vala? – ugy tetszik a' Tavasz.</p> <p>Atya: Nosza, mitsoda Kőltemény foglaltatik abban?</p> <p>János: Éjh, ő ugy képzé magának a Tavaszt, vagyis a ki keletet, mint egy embert, a' ki Virágból költött koszorúkkal fel ruházta magát, és a' kinek vállán a filemülék ülnek.</p> <p>Atya: Derekason!</p> <p>Őrómek' seregével tavasz meg jelenik, // A' piros hajnaltól mái nap hangozik, // Virág koszorukat visel melyjén, 's haján, // A' vig filemülék zengedeznek vállán. (Hatodik Beszélgetés, 63. p.)</p>

Joachim Heinrich Campe: <i>Kleine Seelenlehre für Kinder</i>	Bárány Péter: <i>Kisdéd Lélektudomány</i>	Nagy Sámuel: <i>Psychologia. Cápéből</i>	Benke Mihály: <i>Kis Lélek-tudomány</i>
<p><i>Vater:</i> Aber wenn ihr nun so, wie unser Freund Robinson, auf einer wüsten Insel lebtet, wo gar kein Mensch wäre: wie da?</p> <p><i>Nikolas:</i> Ja, da wollte ich mir auch eine Spinne zahm machen, so wie Robinson that.</p> <p><i>Gottlieb:</i> Und ich wollte so ein Lama* (Campe 1779/1780) [1] fangen, und das wollte ich recht lieb haben.</p> <p><i>Ferdinand:</i> Und ich einen Papagei! (Achstes Gespräch, 96. p.)</p>	<p><i>Nevelő:</i> De ha valami puszta szigetbe szorúlnátok, mint az ifjabbik <i>Robinson</i>, a' hol egy ember se volna; mit tsinálnátok?</p> <p><i>Andris:</i> Akkor én-is magamhoz szelídíténék valami pókot, mint <i>Robinson</i>.</p> <p><i>Gyuri:</i> Én pedig egy Lámát* (Campe 1787) [2] fognék, s' azt igen szeretném.</p> <p><i>Ferkő:</i> Én pedig egy publikány madarat! (Nyótzadik Beszélgetés, 99. p.)</p>	<p><i>Praec.:</i> Tegyük-fel hát hogy ha a' mi barátunknak Robinsonnak állapotjára jutnátok, 's egy olly puszta szigetbe lagnátok, a' hol egy ember se vólna, mit tsinálnátok akkor?</p> <p><i>Károly:</i> Akkor egy pókot szelidíténék-meg mint Robinson.</p> <p><i>János:</i> Én pedig egy Lámát, 's azt szeretném.* [3]</p> <p><i>Lajos:</i> Hát én? Edgy Publikán madarat. (Nyótzadik Beszélgetés, 72–73. p.)</p>	<p><i>Atya:</i> De ha ti most, mint a' mi barátunk, Robinson, egy puszta szigetben élnétek, a' hol egy ember sem vólna, hogy ottan?</p> <p><i>Miklós:</i> Ugy, énis egy pókot szelidíténék meg, a'mint Robinson tselekedett.</p> <p><i>Tódor:</i> És én egy Lámát fognék,*[4] és óh, be igen szeretném én azt!</p> <p><i>Ferdinánd:</i> És én egy szajkót! (Nyótzadik Beszélgetés, 78–79. p.)</p>

Jegyzetek a táblázathoz:

[1] Campe jegyzete: „Robinson, den jünger, von J. H. Campe.”

[2] Bárány jegyzete: „Ifjabbik Robinson. Fordította Geley József 1787”

[3] Nagy Sámuel jegyzete: „A' Láva vagy Gvanako a' Peru hegyei közt, és az Antillai szigetekben lakik, sokba hasonlít a' Tevéhez és ketskéhez azért Teve-hoknak-is lehetne ötöt nevezni. – Kisebb jóval a' Tevénél, hosszú lábai, görbe nyaka, de pupatlan háta, hasodt körme 's minden lábán hátúl sarkantyú körme vagyon, melly a' kősziklák meg-hágásában segíti, 's az el-eséstől őrzi. – A' szőre tömött, feje 's veresses színű. Ha meg-szelidítik alkalmas, a' tereh hordozásra, rend-szerént, más fél mását bir-el. Egy nap leg-felgyebb sem megy többet öt mért-földnél, 's ha kelletnél jobban meg-terhelik, az út közepibe-is le-dül 's fel sem kél, akarmint útik-is, ha tsak a' terhit meg nem könnyebbítik. Valamint a' Teve úgy ez-is soká el-tűrheti az éhséget. – Az húsával élnek, a' bőrinek-is hasznát veszik. Ellensége ellen nyállal óltalmazza magát, mellyet öt öltre-is el-fetskendezhet. Ez a' nyál nem tsak bűdös hanem még tsipős és égetős-is.”

[4] „Nezd az ifjabb Robinzont, melly németül iratott Campé úr által. Fordított Gelei József által.”

Honnan tudható, hogy az emberi lélek létezik? Hogyan bizonyítható, s milyen tulajdonságokkal rendelkezik, hiszen az semmilyen érzékszervünkkel nem érzékelhető, mégis tudjuk, hogy van: „*Jantsi*: Hiszen a' hol semmit se lehet látni, hallani, szagolni, kóstolni, vagy illetni, tehát ott' semmi sintsen. *Nevelő*: Tsak úgy láttszik az. De gyakran meg-tsalattatunk...”¹⁴ Tizennégy fejezetben (beszélgetésben), kérdés-felelet formában vitatja ezt meg a nevelő hat gyermekkel.¹⁵ Tulajdonképpen a gyermekek a Nevelő kérdésfeltevéseinek köszönhetően mindenre maguk jönnek rá. Teszik ezt úgy, hogy mindeközben több példán, történelmi eseményen keresztül az ember helyes viselkedéséről, életmódjáról, emberi értékekről, igazságosságról és a helyes erkölcsről is példát kapnak – Bárány Péternek köszönhetően olvasmányos stílusban, sokszor igen szórakoztatóan.

Bárány Péter és Benke Mihály kéziratban maradt fordítása Görög Demeter (1760–1833) könyv- és kéziratgyűjteményével együtt került a kismartoni Esterházy-könyvtárba. Görög 1796–1802 között Esterházy Pál Antal (1786–1866) nevelője volt (Hajnal 1927, Molnár 1975, Kókay 1970, 1983), s a kapcsolat közte és a család között továbbra is megmaradt. Bibliotékáját 1820-ban vette meg az Esterházyak akkori könyvtárosa, Gaál György (Gabriel 2005, 85) feltehetően Esterházy II. Miklós (1765–1833) külön engedélyével (Gabriel 2005, 85).¹⁶ Főúri elődeihez hasonlóan ő is nagy műveltséggel bírt (Szilágyi 2008; Körner 2011)¹⁷ és nagy összegeket költött műkincsekre, festményekre, kastély- és kertépítésre, valamint könyvekre. A családnak ebben az időben is több rezidenciáján volt jelentős könyvgyűjteménye (Körner 2005, 116). Mivel II. Miklós sokat tartózkodott Bécsben, ő is kapcsolatban állhatott a bécsi Magyar Társasággal, s tudhatott pályázati felhívásokról, valamint Bárány Péter eredményéről. A kismartoni kastély gyűjteményét és a moszkvai könyvtárakban tárolt anyagot ismerve elmondhatjuk, hogy könyvtárosain keresztül rendszeresen gyűjtötte, s mint ismert arisztokrata, nyilván tiszteletpéldányként meg is kapta az akkor megjelenő könyveket, kisnyomtatványokat, folyóiratokat. Nem véletlen, hogy több magyar

14 Bárány Péter. *Kisded Lélektudomány a' Gyermekek számára*. Campe szerint ki-dolgozá Bárány Péter. Kiadatlan kézirat, p. 6.

15 Az eredeti szövegben a beszélgetések vezetője a 'Vater', akit Bárány Péter 'Nevelő'-nek (ámbar kezdetben 'Házi Gazdá'-nak), Nagy Sámuel 'Praceptor'-nak, Benke Mihály pedig 'Atyá'-nak fordított; a gyermekek nevei Campénél: Johannes, Diederich, Nikolas, Gottlieb, Matthias, Ferdinand; Báránynál: Jantsi, Pista, Andris, Gyuri, Matyi, Ferkó; Nagynál: László, Péter, Károly, János, Dániel, Lajos; Benkénél: János, Ditrik, Miklós, Tódor, Mátyás, Ferdinánd.

16 A családfő beleegyezésére azért is volt nagy szükség, mert 1817-től „a könyvvásárlásokban már drasztikus takarékosági rendszabályok léptek életbe.”

17 Életéről és mecenatúrájáról számtalan tanulmány olvasható, ezért csak ezen két újabb írást említjük meg.

nyelvű vagy vonatkozású írás őrződött meg a nagy múltú család gyűjteményében. Azt a feltevést is meg merjük kockáztatni, hogy Esterházy II. Miklós kifejezetten tudatosan gyűjtötte a hungarikumnak minősülő kéziratokat, s Görög Demeter gyűjteményét ezért is volt hajlandó megvenni.

Görög mint a bécsi Magyar Társaság központi alakja, az ottani művelődés szervezője, a Hadi és Más Nevezetes Történetek (később a bécsi Magyar Hírmondó) szerkesztője éveken át gyűjtötte a hozzá beérkező kéziratokat,¹⁸ amelyek egy részét saját lapjában vagy a főúri pártfogók segítségével megjelentetett. Amelyek nem kerültek kiadásra, gondosan megőrizte, bekötötte azokat. Így maradhatott fenn az egyik első magyarországi kantiánus, Bárány Péter *Kisded Lélektudománya* is.

Habár Bárány Péter *Kisded lélektudománya* a *Jelenséges Lélek-mény* című munkájához hasonlóan a szerző korában sem volt ismert, így az hatással sem tudott lenni korszakának szellemi életére, ám joggal remélhetjük, hogy a szöveg kiadása után az majd bekerül 18. századi irodalom- és pszichológiatörténetünkbe.

Felhasznált irodalom

- Benke Mihály (1994). In: *Új Magyar Irodalmi Lexikon* (p. 194). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bogár Krisztina (2002). Kant ismeretelméletének hatása az első magyar pszichológiai munkában. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2002/5–6. pp. 543–551.
- Campe, J. H. (1779/1780). *Robinson der Jüngere. Ein Lesebuch für Kinder*. Hamburg.
- Campe, J. H. (1787). *Ifjabbik Robinzon. Iródott a gyermekeknek gyönyörködtető és hasznos magok multságokra*. (ford. Gelei József.) Pozsonyban, ny. Patzko Ágoston Ferentz. (Petrik I. 376)
- Campe, J. H. (1794). *Psychologia. Cämpéből*. (ford. Nagy Sámuel.) Pozsonyban és Komáromban: Wéber Sim. Péter bet. (Petrik I. 376)
- Debreczeni Attila (2009). *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*. Budapest: Universitas.
- Gabriel, Theresia (2005). Egy mozgalmas múlt tanúja, a herceg Esterházy-könyvtár. In Czoma László (szerk.). *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy-család. A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai* (pp. 76–91). Keszthely: Kastélymúzeum.
- Gyárfás Ágnes (1987). Bárány Péter Magyar Pszichológiájának szöszedete. *Magyar Könyvszemle*, 1987/2, pp. 126–137.
- Gyárfás Ágnes (szerk.) (1986) *Korvinus Mátyás egy vitéz, nemzeti, szomorúval elegyes vígjáték 1790-ből Werthes Frigyesből*. Magyarul kidolgozta Bárány Péter. Miskolc: BAZ Megyei Kórház és Rendelőintézet.

18 Több mint száz, zömében magyar nyelvű, kb. 1790–1805 között készült kéziratról (vers, levél, tudósítás, tanulmány, feljegyzés, fordítás) van szó.

- Gyárfás Ágnes (1986). Bárány Péter, egy elfelejtett literátor a felvilágosodás korából. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 24. köt., 1986, pp. 185–196.
- Gyárfás Ágnes (1990). *Az első magyar bölcséleti mű és története. Bárány Péter: Jelenséges lélekmeny.* Budapest: MTA.
- Hajnal István (1927). Görög Demeter az Esterházyaknál. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1927/1–2, pp. 115–118
- Jahnke, Jürgen (1992). Psychologie für Kinder, Jugendliche und Ungelehrte – Zur Geschichte der Pädagogisierung von Psychologie. *Psychologie und Geschichte*, 1992. 3. Jahrgang Heft 3/4, pp. 81–87.
- Kókay György (1970). *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kókay György (1983). Görög Demeter (1760–1833), a magyar felvilágosodás korának híres újságszerkesztője, irodalomszervezője. *Honismeret*, 1983/6, pp. 11–14.
- Kovács Ákos András (2011). Egy 18. század végi életút eszmétörténeti értelmezésének lehetőségei – Debreczeni Bárány Péter. *Korall*, 2011, pp. 81–101.
- Körner, Stefan (2005). A Bibliotheca Esterházyana. In Monok István (szerk.). *Kék vér, fekete tinta: Arisztokrata könyvgyűjtemények, 1500–1700.* (pp. 105–128). Budapest: OSZK.
- Körner, Stefan (2011): *Il Magnifico. Fürst Nikolaus II. Esterházy, 1765–1833.* Eisenstadt: Michael Imhof Verlag.
- Laczházi Gyula (2008). A XVIII. század végi magyar lélektani irodalomról. In Orlovsky Géza (szerk.) „Hatvanodik.” *Horváth Iván hatvanadik születésnapját köszöntik munkatársai.* Budapest: ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszéke. Hozzáférés: 2012. május 2. Elérhető: http://syrena.elte.hu/hatvanodik/lelek_laczhazi.htm
- „Magyar ország’ (1789). *Hadi és Más Nevezetes Történetek. Második szakasz, 1789*, p. 276.
- „Magyar országról’ (1791). *Hadi és Más Nevezetes Történetek. Negyedik Szakasz, 1791*, p. 550.
- „Magyar országról’ (1792). *Hadi és Más Nevezetes Történetek. Ötödik Szakasz, 1792*, p. 293.
- Molnár József (1975). *Görög Demeter (1760–1833)*. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok.
- Nagy Sámuel (1994). In: *Új Magyar Irodalmi Lexikon* (p. 1453). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nagy Sámuel (2008). In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor. VIII. Műhely–paleográfia* (p. 88). Budapest: Balassi.
- Olofsson Placid (1940). *Gróf Széchenyi Ferenc irodalompartolása.* Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola.
- Orczy Lőrinc (1789). A szerentse. In Barcsay Ábrahám–Orczy Lőrincz. *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei.* A költeményes gyűjtemény öregbedésére a nagyságos szerzőknek egyező akaratajokból közre bocsátotta Révai Miklós. Pozsonban: Loewe Antal bet. (Petrik I. 180)
- Pálóczi Horváth Ádám (1792). *Psychologia azaz a lélekről való tudomány.* Iratott 1789. eszt. Pesten: Trattner Mátyás bet. (Petrik II. 157)
- Perrey, Hans-Jürgen (2006). *Joachim Heinrich Campe (1746–1818). Ein grosser Geist der Goethezeit.* Trittau: Schwanenverlag.
- Perrey, Hans-Jürgen (2010). *Joachim Heinrich Campe (1746–1818). Menschenfreund – Aufklärer.* Bremen: Ed. Lumière.

- Stohl Róbert (2008). Festetics László neveltetéséről. *Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények 2008*, pp. 211–234.
- Széchenyi István (1978). *Napló*. Budapest: Gondolat.
- Szilágyi, András (2008). Nikolaus II. Fürst Esterházy (1765–1833) als Kunstkenner und Mäzen. In Gürtler, Wolfgang et al. (szerk.). *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche 29. September – 2. Oktober 2008*. (pp. 249–268). Eisenstadt.
- Szilágyi Ferenc (1976). Észrevételek és kiegészítések Kilián István közléséhez. *Irodalomtörténeti Közlemények 1976/5–6*, pp. 610–618.
- Thimár Attila (2007). *Hős és áldozat. Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete*. Budapest: Universitas.
- Tüskés Gábor (szerk.) (2010). *Magyarországi gondolkodók, 18. század. Bölcsészettudományok. I. köt.* Budapest: Kortárs, pp. 184–196, 862–864.
- Vásárhelyi Judit (2007). Oppenheimeri nyomtatványok Szenci Molnár Albert esküvőjére. In Maczák Ibolya (szerk.) *Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére* (pp. 336–340). Piliscsaba: PPKE BTK.
- Zvara Edina (2011). 17. századi ismeretlen társulati kiadványok a kismartoni Esterházy-könyvtárból. Pótlások az RMNy-hez. In Simon Melinda et al. (szerk.). *Crescit eundo. Tisztelgő tanulmányok V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára* (pp. 235–239). Budapest: Argumentum–OSZK.
- Zvara Edina (2012). Papok, lelkészek kéziratossáim, levelei az Esterházy-könyvtárból. (Vörösmarti Mihály, Ceglédi Szabó Pál és Szenci Csene Péter írásai). *Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények 2012* (megjelenés előtt)